

TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA GREIFSVALDE „NAUJI BALTŲ KALBŲ MORFOLOGIJOS IR SINTAKSĖS TYRIMAI“

Ernsto Moritzo Arndto universiteto Baltistikos institutas Greifswalde jau ketvirtą kartą kvietė baltistus į tarptautinę konferenciją. Šį kartą ji buvo skirta baltų kalbų morfologijos ir sintaksės klausimams ir vyko kurortiniame Lubmino miestelyje. DAAD fondo remtą konferenciją surengė Baltistikos instituto direktorius prof. dr. Stephanas Kessleris ir jo kvietimu čia dabar dirbantis doc. dr. Artūras Judžentis iš Vilniaus. Vienas iš konferencijos tikslų, anot rengėjų, – suteikti galimybę mokslininkams pristatyti savo per pastaruosius keliolika metų atliktų naujausių gramatinės sandaros tyrimų rezultatus, aptarti jų perspektyvas ir suteikti postūmį apibendrinamiesiems naujos kartos baltų kalbų gramatinės sandaros ir jos raidos aprašams, kurie

remtųsi realia kalbos vartosena ir modernia metodika atliktais tyrimais. Į dviejų dienų konferenciją atvyko visas būrys mokslininkų iš Lietuvos, Latvijos, Vokietijos, Anglijos, Italijos, Lenkijos bei Rusijos.

Gausiai susirinkusiuosius į konferenciją ir patį Baltistikos institutą, skaičiuojantį jau 21 savo prasmingos veiklos metus, sveikino Lietuvos ambasados Vokietijoje patarėjas Ernestas Mickus. Linkėdamas tolimesnio kūrybingo darbo, sveikinimo žodį tarė ir Universiteto Filosofijos fakulteto prodekanas prof. dr. Micha H. Werneris. Prof. dr. Kessleris, padėkojęs Judžentiui už konferencijos organizavimą ir atvykusiems palinkėjęs gražaus ir prasmingo laiko konferenciją atidarė.

Įvadinius pranešimus apie aktualią latvių ir lietuvių kalbotyros būklę ir darbus skaitė du pranešėjai. Andra Kalnača (Ryga) kalbėjo apie šiandienos latvių kalbotyrą, daugiausia dėmesio

skyrusi gramatikos darbams, išleistiems per pastaruosius keliolika metų. Artūras Judžentis pasidalijo savo išvalgomis apie lietuvių kalbotyros pastarųjų penkiolikos metų kryptis. Pranešėjas kreipė dėmesį į tai, kad, be gramatikos darbų, besiremiančių tradicija – struktūrinė lingvistika, vis daugiau publikuojama šiuolaikinių gramatikos teorijų (lingvistinės tipologijos, arealinės, kognityvinės, funkcinės gramatikos ir pan.) metodais grindžiamų tyrimų.

Toliau keletas pranešimų buvo skirta žodžių darybai. Bendrame pranešime Dalius Jarmalavičius ir Bonifacas Stundžia (Vilnius) išsamiai kalbėjo apie sintaksinės-semantinės dūrinių struktūros stabilumą XV–XVIII a. vokiečių ir baltų kalbose. Pranešėjai nagrinėjo daiktavardžių dūrinius iš keturių to meto dvikalbių rankraštinių žodynų: vokiečių – prūsų kalbų Elbingo žodyno (XV a.), J. Langijaus latvių-vokiečių kalbų žodyno ir anoniminio lietuvių-vokiečių kalbų žodyno (XVII a.) bei J. Brodovskio vokiečių-lietuvių kalbų žodyno (XVIII a.). Jie priėjo išvadą, kad minėtuose žodynuose vyrauja baltų ir vokiečių kalbų dūriniai, sudaryti pagal *daiktavardis + daiktavardis* modelį (pvz., vok. *Erts-wale* E 741, lie. *Blauzd-kaulis* B 211). Tyrimo duomenimis, dūrinių su jungiamuoju elementu daugiausia yra prūsų, mažiausia – vokiečių kalbos žodynų dalyse (pvz., pr. *birga-karkis* E 358). Grupuodami dūrinius pagal jų dėmenų semantinį-sintaksinį ryšį, Jarmalavičius ir Stundžia nustatė, kad didžiausiu produktyvumu tiek vokiečių, tiek baltų kal-

bose pasižymi determinatyviniai daiktavardžio dūriniai (pvz., vok. *Bircken-safft* L 292, pr. *ructan-dadan* E 690), gerokai retesni yra valdomieji ir posesyviniai dūriniai (pvz., vok. *Brief-träger* B 291, lie. *vien-turtis* B 394), o kopuliatyviniai – itin reti ir neproduktyvūs (pvz., vok. *Nord West* B 951, lie. *skan-skone* B 343). Įdomu tai, kad minėtos semantinės-sintaksinės dūrinių struktūros charakteristikos abiejose kalbose pasižymi stabilumu.

Bonifacas Stundžia žodžių darybos temą pratęsė kartu su Lina Inčiuraite (Vilnius), aptarę lietuvių kalbos neoklasikinių vardažodžių darybą. Jie teigė, kad darybos požiūriu hibridiniai dariniai su neoklasikiniais elementais yra gana gerai integruoti į lietuvių kalbos žodžių darybos sistemą. Pavyzdžiui, morfonologiniu požiūriu vediniai, sudaryti iš neoklasikinės šaknies ir lietuvių kalbos sufiksų, iš esmės nesiskiria nuo pačios lietuvių kalbos vedinių (plg. deminutyvą *teatriukas*). Tuo tarpu morfonologinė neoklasikinių vedinių su prefiksais ir dūrinių su neoklasikiniais elementais integracija yra silpnesnė. Pranešėjai taip pat kreipė klausytojų dėmesį į tokius neoklasikinių daugiaskiemenių daiktavardžių su lietuviškais priesagomis vedinius, kuriems, palyginti su pasiskolintu pamatiniu žodžiu, būdinga kirčio vietos kaita (pvz., *analizinis, analitinis* (← *anализé*, plg. ang. *a/nalysis*), perimta iš kitų kalbų vedinių (plg. ang. *analytic*), ar į retus būdvardžių morfologinės adaptacijos atvejus (pvz., *fizinis, fiziškas*, plg. ang. *physic(al)*, pranc. *physique*, vok. *physisch*, rus. *fizičeskij*). Kalbėta ir apie lietuviškų sufiksų

-ininkas, -ė bei -ybė vedinių konkurenciją su koreliaciniais priesagų -(ion)ierius, -ė, -istas, -ė, -izmas vediniais (plg. *kolekcininkas* ir *kolekcionierius*, *barbarybė* ir *barbarizmas*).

Darybinės tematikos buvo ir Nicolés Nau (Poznanė) pranešimas, kur pagrindinis dėmesys skirtas dviem latvių kalbos veiksmažodinių daiktavardžių darybos tipams: veiksmy pavadinimams su priesaga -šana ir veikėjų pavadinimams su priesagomis -ēj- ir -tāj-. Šie bendrų požymių turintys veiksmažodiniai daiktavardžiai skiriasi nuo kitų veiksmo ir veikėjų pavadinimų vedinių ir yra – tradiciniu požiūriu – netipiški: veikiau susiję su kaitybine nei su darybine morfologija; jų daryba yra reguliari, produktyvi ir aiški. Pranešėja kalbėjo apie šių veiksmažodinių daiktavardžių atliekamas funkcijas tekste ir konstrukcijas, kuriose jie vartojami. Ypatingas dėmesys buvo skirtas referentinei funkcijai aptarti tokio tipo sakiniuose, kaip: *Domāju, domāju, bet izrādās, ka viss ir kārtībā. Varbūt, ka tā mana domāšana palīdz un tādēļ viss vienmēr ir kārtībā?* „Man šī vecā Eiropa līdz nepatīkšanai ir apnikusi“, *esot Napoleons kadu reiz sacījis. Un daudz Eiropas apnicēji ir pēc tam viņam to pakaļ teikuši.*

Žodžių darybos temą pakeitė Asta Kazlauskienė (Kaunas), kalbėjusi apie lietuvių kalbos morfemų sandūroje vykstančius (mor)fonologinius procesus. Ji konkrečiau analizavo priebalsių pakitimus bei siekė juos suklasifikuoti. Pranešėja, remdamasi medžiaga, rinkta iš dviejų šaltinių – *Atgalinio dabartinės lietuvių kalbos žodyno* (Žilinskienė 1995) ir VDU

parengtos *Morfotaktikos ir fonotaktikos duomenų bazės*, išskyrė dviejų tipų priebalsių pakitimus, vykstančius morfemų sandūroje. Pirmajai grupei buvo priskirtos priebalsių kaitos, kurioms būdingas tas pats garsų kiekis ir nepakitusios morfemų ribos (plg. afrikaciją (*aukšt-ai – aukšč-iau*), metatezę (*mezg-a – megz-ti*), disimiliaciją (*met-ė – mes-ti*) ar *j-i, v-u* pakitimus (*guj-a, guj-o – gui-ti; gav-o – gau-n-a, gau-ti*)). Antrajai grupei Kazlauskienė skyrė priebalsių kaitas, kurioms būdingas mažesnis garsų kiekis ir morfemų sankloda (pvz.: *klyd-o – kly-st-a, drįs-o – drįs-t-a* (*drįs+st+a*), *grįž-o – grįž-t-a* (*grįž+st+a*), *sėj-a, sėj-o – sė-ti*).

Miguelis Villanueva Svenssonas (Vilnius) analizavo baltų veiksmažodžių abliautą, o Eugenius Hillas (Berlynas) įžvalgiai nagrinėjo baltų kalbų fleksijos raidą. Aleksejus Andronovas (Sankt Peterburgas), lygindamas su latvių ir lietuvių kalbomis, aptarė latgalių fleksinę sistemą. Atkreipęs dėmesį į tai, kad latgalių kalba turi truputį daugiau fleksinių paradigų nei latvių, bet mažiau nei lietuvių kalba, toliau pagrindinę dėmesį skyrė fleksinių klasių klasifikacijos kriterijams ir konkrečių fleksinių klasių nuoseklumo laipsniui (t. y. nereguliarių, arba deviacinių, formų kiekiui paradigmoje) aptarti.

Pirmajai konferencijos dienai baigiantis du pranešimai buvo skirti lietuvių kalbos (morfo)sintaksės klausimams. Silvia Piccini (Pisa), nagrinėdama nekanoninę (netipišką) objekto žymėjimą, aptarė kilmininką su veiksmažodžiais, reiš-

kiančiais ko nors siekimą, norą, laukimą, ieškojimą, poreikį, stoką, vengimą, prašymą ir pan. Pranešėja išsakė nuomonę, kad tokių mažiau tranzityvių predikatų objekto žymėjimas vadinamuoju intensionaliu kilmininku susijęs su predikato aspektualumu – teliškumo požymiu (plg. *ieško peilio* vs. *suiškojo peilį*). Pranešėja, surinkusi dabartinės ir senosios lietuvių kalbos medžiagą, toliau sieks nustatyti objekto žymėjimo raidą atliepiančią hierarchiją.

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė (Vilnius) kalbėjo apie dabartinėje lietuvių kalboje pagrečiui vartojamus linksnius – morfosintaksinius (laisvuosius) variantus. Anot pranešėjos, atlikto kiekybinio tyrimo rezultatai rodo, kad dabartinės lietuvių kalbos (in)tranzityviniuose sakiniuose morfosintaksinių variantų kaip konkuruojančių formų vartojimo tendencijos koreliuoja su predikato dinamiskumo verte (laipsniu).

Antrąją konferencijos dieną buvo nagrinėjami baltų kalbų sintaksės klausimai. Pirmieji du pranešimai skirti lietuvių kalbos kilmininko tyrimams. Agnė Vaičienė (Vilnius) pristatė naują kognityvinės gramatikos teoriniais aspektais pagrįstą lietuvių kalbos kilmininko reikšmių klasifikaciją. Pranešimo metu buvo siekiama parodyti, kad kilmininko linksnio reikšmės sudaro tarpusavyje susiję vartosenos tipai, kurių vieni yra būdingesni, prototipiškesni, o kiti – esantys linksnio reikšmių periferijoje. Sudarydama kilmininko reikšmių klasifikaciją ir siekdama pateikti jos funkcinės motyvacijos pagrindimą pranešimo autorė vadovosi dviem R. Langackerio išplėtotais

pagrindiniais konceptais – atskaitos tašku (ang. *reference point*) ir vidiniu santykiu (ang. *intrinsic relationship*). Pranešimo pabaigoje buvo pristatytas lietuvių kalbos kilmininko reikšmių semantinis tinklas, kuriame kilmininkas vaizduojamas kaip semantiškai susijusių reikšmių kategorija. Pranešėjos teigimu, analizės rezultatai yra prieinami tipologiniams tyrimams ir leidžia palyginti lietuvių kalbos kilmininko kategoriją su latvių, lenkų ir kitų kalbų kilmininko linksnio kategorijomis.

Antroji pranešėja Skaistė Aleksandravičiūtė (Oksfordas) kalbėjo apie semantinius ir pragmatinius efektus, atsirandančius kaitaliojantis vardininko ir kilmininko linksniams intranzityviniuose neigiamuose lietuvių kalbos sakiniuose. Autorės atlikto tyrimo tikslas buvo nustatyti, kokie veiksniai lemia, ar minėtuose sakiniuose kalbėtojas pasirinks vardininką, ar kilmininką. Daug dėmesio buvo skiriama neigiamam intranzityvinių sakinių subjekto kilmininkui, vartojamam su tokiais suvokimo veiksmažodžiais kaip *ne(si)matyti*, *ne(si)girdėti* ir *ne(si)jausti*.

Linksnių tyrimus pratęsė ir pranešimą pristatė Andra Kalnača ir Ilzė Lokmanė (Ryga), kalbėjusios apie latvių kalbos debityvo pasyvines formas ir jų distribuciją. Pranešėjas atlikti šį tyrimą paskatino tai, kad iki šiol pasyvinė latvių kalbos debityvo paradigma nėra sistemiskai išanalizuota, neaišku, kaip ji funkcionuoja. Mokslininkės prieina prie išvados, kad pasyvinės latvių kalbos debityvo konstrukcijos yra neįprasta pasyvo rūšis, nes

jos įtraukia patiento datyva, kuris reikalauja, kad dalyvinė leksinio veiksmazodžio forma būtų suderinta su juo savo linksniu, gimine ir skaičiumi. Tuo šios konstrukcijos skiriasi nuo įprastų pasyvinųjų konstrukcijų, vartojamų tiesioginės, netiesioginės, sąlyginės ir liepiamosios nuosakos sakiniuose, kai reprezentuojamas bendras struktūrinių sintaksinių transformacijų tipas, pasitaikantis daugelyje kalbų.

Antrajai konferencijos diena įpusėjus pranešimą apie laiko sakinius ir neigimą senojoje lietuvių kalboje perskaitė Jūratė Pajėdienė (Vilnius). Autorė sudarė tekstyną iš XVI bei XVII a. senųjų lietuvių kalbos tekstų ir juo remdamasi tyrė šalutinius laiko sakinius, prasidedančius jungtukais, turinčiais bendrąją laiko reikšmę (*kad(a), kiek kartų, kuometu*), ir jungtukais, žyminčiais laiko ribą (*net, (pirm) neg, pirm ne kaip, kolei ir iki*).

Pratęsdamas senųjų raštų tyrimų temą, Norbertas Ostrowskis (Poznanė) savo pranešime siekė pagrįsti lietuvių kalbos jungtuko *nei(gi)* kilmę ir jo tolesnę raidą, o Artūras Judžentis (Greifswaldas) kalbėjo apie lietuvių

kalbos jungtuką *vienok* ir jo atsiradimo aplinkybes bei vartoseną senuosiuose raštuose ir dabartinėje lietuvių kalboje.

Konferencijos pabaigoje jos sumanytojai ir rengėjai padėjo visiems dalyvavusiems ir pasidžiaugė išties įdomiais ir vertingais pranešimais bei įžvalgiomis diskusijomis. Labai džiugu, kad konferencijos dalyviai ir svečiai galėjo pabendrauti ir pasidalyti idėjomis ne tik per konferenciją, bet ir grožėdamiesi Lubmino miesteliu, kuriame ir vyko konferencija. Trečiąją konferencijos dieną visi norintieji turėjo galimybę aplankyti Riuogeno salą. Konferencijos dalyviai išvyko apimti pakilios diskusijų nuotaikos, išsivežė konferencijos šeimininkų dėmesį ir rūpestingumą. Tačiau bene svarbiausia tai, kad baltų kalbų gramatikos problemos yra aktualios ir vis daugiau tyrėjų imasi jas spręsti. Straipsniai konferencijos pranešimų tema bus paskelbti specialiaame moksliniame leidinyje.

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

[loreta@lki.lt]

Agnė VAIČIENĖ

[agne.antanaityte@flf.stud.vu.lt]